

UDK 821.163.41.09 Dučić J.
821.163.41:929 Dučić J.

JELENA PANIĆ
Filozofski fakultet u Novom Sadu

79

JOVAN DUČIĆ

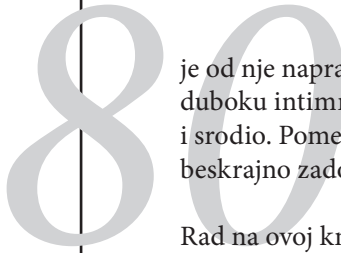
PESNIK O PESNIŠTVU

Stvaralaštvo Jovana Dučića, po mnogo čemu značajno za srpsku kulturu, bilo je u stalnim promenama koje su imale raznovrsne forme. Na samim pesničkim počecima prisutni su romantičarski tonovi, kao i podražavanje Vojislavljevog načina pevanja.¹ Zbirka iz 1908. donosi blagi prelaz od parnasovstva ka simbolizmu, pesme su ispevane u simetričnom dvanaesteru i asimetričnom jedanaesteru, koji su obeležili poeziju srpske moderne.² U narednom periodu njegovo stvaralaštvo bilo je pod jakim uticajem visokog simbolizma; dosta je radio na doterivanju pesama, kompozicije, savršenstva strofe, kadenciranja stiha i poentiranja pesme. Objavljene pesme Dučić je doradivao, menjao, tragao za brojnim izražajnim mogućnostima – to su mu mnogi zamerali i smatrali osnovnim nedostatkom njegove poezije (poznato je da je Bogdan Popović kroz analizu Dučićeve pesme „Sunce” pokazao primenom *teorije reda po red* zašto je prva verzija pesme bolja od druge). Poslednji period njegovog pesničkog razvoja oslikava se u zbirci „Lirika” – objavljenoj na dan pesnikove smrti 7. aprila 1943, koju karakterišu misaona, religiozna osećanja, promišljanja o Bogu, kao i okretanje ka kraćim stihovnim oblicima inspirisanim našom usmenom lirikom. Svojom poezijom pokušao je da pruži odgovor na večita pitanja o Bogu, Ljubavi, Smrti, i u tome je video osnovni zadatak svakog velikog pesnika. Pisao je pesme u prozi („Plave legende”), kao i patriotsku poeziju.³

Vrlo rano se počeo baviti i publicističkim radom; bio je jedan od urednika tada najznačajnijeg časopisa srpske moderne „Zora” (1896–1901)⁴, a potom nastavlja da objavljuje i po drugim glasilima: „Vesnik” iz Pančeva, „Novo vreme”, „Politika”, „Letopis Matice srpske”, „Bosanska vila”, „Almanah hrvatskih i srpskih pesnika i pripovedača” (jedan od pokretača) i „Srpskom književnom glasniku”, najuticajnijem časopisu toga vremena sa čijim prestankom izlaženja usled početka Prvog svetskog rata primat gube modernističke tendencije. Dučićeva publicistička delatnost bila je dugogodišnja i raznovrsna, a svedoči o izvesnoj kritičarskoj sklonosti koja će se sve više razvijati.

Poznato je da je još 1906. godine u pismu Petru Kočiću izneo zamisao da napiše knjigu eseja o *svojim saputnicima*, u kojoj će „neko da jednom reče nešto bez laži koja nigdje nije odvratnija nego u književnosti i nigdje, međutim, više akreditirana nego u našoj književnosti gdje se niko ne zove svojim pravim imenom” (Kočić 1967: 107). U istom pismu pokušava da pruži nacрте svog kritičarskog metoda:

moja kritika neće biti ni profesorska ni dogmatična, ni pretenciozna kritika koja drži da je rekla o nekome i nečemu posljednju riječ. To su eseji koje pišem sa ljubavlju. Piše ih čovjek koji od kritike ne pravi zanat, u doba kada

je od nje napravljen zanat, to su impresije dobivene od ljudi sa kojima imam duboku intimnu zajednicu duševnu, i knjigama s kojima sam se sprijateljio i srodio. Pomenuti pisci raznorodni na mnogo načina, nude mi jedno beskrajno zadovoljstvo da o njima govorim... (Kočić 1967: 108)

Rad na ovoj knjizi trajao je znatno duže nego što je tada mogao da predvidi, pošto za života nije objavljena.⁵ Kao i pesmama, Dučić se stalno vraćao ovim esejima, dorađivao ih, menjao (o čemu svedoče varijante mnogih eseja koji su prvo objavljeni u periodici, a potom se izmenjeni našli u ovoj zbirci). Neprestano dorađivanje svedoči o evoluciji pogleda, promeni metode pristupa pojedinim autorima ili pak stilskom savršenstvu koje je želeo postići. Eseji se odnose na mnoge pesnike i pripovedače Dučićevog vremena, no zadržaćemo se samo na esejima o pesnicima u skladu sa tragalačkom namerom iščitavanja stavova o pesništvu koje u njima pronalazimo, prateći korespondiranje stavova o pesništvu sa unutrašnjim pesničkim razvojem i svojevrsnim pesničkim sazrevanjem. Knjiga je objavljena 1951. pod naslovom „Moji saputnici” i to u američkom izdanju, ali se tek naknadno štampala kod nas. Pojava ovog dela, kao i decenijski rad autora svedoče o bogatom i raznovrsnom Dučićevom stvaralaštvu, kao i o izraženoj autorefleksivnosti, značajnoj odlici književnosti 20. veka. Promišljanje umetnika o svom delu, prirodi umetnosti i zauzimanje kritičkog odnosa prema drugim umetnicima i umetničkim pojavama bili su u naznakama prisutni i u ranijim periodima, ali u 20. veku to postaje gotovo praksa.

O PESNIŠTVU

Dučić na jednom mestu kaže:

kad jedan pesnik piše o drugom pesniku, taj je slučaj interesantniji nego kad o pesniku piše kritičar. Jer je pesnik odista jedini koji može da u neko delo pronikne do u samu njegovu srž, a to znači do u krajnje tančine svake pojedinosti... Pesnik je jedini koji može da oceni, ne samo šta je drugi uradio, nego i sve šta je hteo ili trebalo da uradi, znači, sve što je postignuto i nepostignuto. On jedini može da kod drugog tvorca oceni i celo stvaranje (2000: 282).

Uvek su pažnju privlačila mišljenja pesnika o delima drugih pesnika, kako iz razloga što se smatra da je njihovo viđenje obogaćeno pesničkim senzibilitetom koji im daje legitimnost suđenja, tako i što su u položaju da daju gotovo konačan sud o mnogim pitanjima u vezi sa prirodom stvaranja. O pesnicima Dučić nije pisao mnogo. Par pesnika njegove generacije, zadržavanje na pojedinim pesničkim pojavama koje su ga podstakle da na njihovim primerima progovori o svom viđenju pesništva.

ZAOKRET KA PUTEVIMA TRADICIJE

O ranoj Dučićevoj poeziji uglavnom se malo govorilo, kako iz razloga što je retko preštampana, tako i što se u predgovoru „Sabranim delima” iz 1929, kada je svoju poeziju i *sklopio*, svih ranih radova i javno odrekao. Međutim, njegovi

rani publicistički radovi otkrivaju preokupaciju romantičarskom tradicijom. Tako, u prikazu knjige „Pjesme” Riza-bega Kapetanovića-Ljubušaka iz 1893. Dučić smatra da poezija treba da bude „otvoren izraz i slobodni odjek pesničke duše... da dodirne vešto i nežno žicu osetljivosti” (Dučić 1982: 193) i jasno iznosi zahtev za iskrenošću slikanja osećanja, budući da „je to jedna uzvišena osobina, koja ni u kome nije savršena koliko u pravom pesniku” (Dučić 1982: 194). Najviši domet patriotske poezije ostvarili su Zmaj i Đura Jakšić, pa je potrebno ugledati se na takav pesnički senzibilitet. U oceni speva „Sinovi Boga Mraka” Radovana Košutića, Dučić nastupa u znaku romantičarskog rodoljubivog elana. Izmeniće svoje poetske stavove i u kritičarskoj delatnosti raskrstiće sa romantičarskim nasleđem, a poetsku funkciju staviti u prvi plan. Ali u esejima će se baviti pojedinim pesničkim pojavama koje stoje na razmeđi *starog* (romantičarskog) i *novog* (modernističkog) načina pevanja. Kroz sudove o njima Dučić će potcrtati svoje poetske stavove.

Esej o pesniku Miloradu J. Mitroviću najbolje otkriva sudar tradicionalnog i novog, dve koncepcije života i dva različita shvatanja pesništva, čime se ističe potreba za očuvanjem tradicionalnog i strah od novog kod ovog pesnika, tadašnjeg predstavnika beogradske boemije. Mitrovića posmatra kao opšte rasprostranjenu pesničku paradigmu – „o ovom pesniku zato i pišemo samo kao o jednom školskom primeru, istorijskom obrazcu jedne vrste vrlo raširenog načina pisanja i pevanja koji ostaje uvek pored prave književnosti, i kada ne prestaje biti zanimljiv za istoriju stvaranja stihova. O ovakvom se pesniku uvek govori samo uzgred, da se i ne čitajući njegove stihove objasni neko štivo i nekakav način u lirici” (Dučić 1982: 25). Glavno pesničko uporište Dučić vidi u Zmaju, „najvećem lirskom pesniku svoga vremena” (Dučić 1982: 31), koji je „u svom narodu bio ugledniji ne samo nego ma koji drugi pesnik nego i ma koji drugi srpski vladar tog vremena” (*ibid.*). Njega je posmatrao kao „centralnu ličnost naše poezije” (Dučić 1982: 32), dok se prema Mitroviću ophodio kao prema „pesniku koji je bio rođen da ostane večitim učenikom” (*ibid.*), pa je iz tog razloga njegovo delo vrednovao kao odraz takvog stava.

O Zmaju će govoriti i u dva prigodna novinska članka u kojima veliča *barda* naše poezije. Zanimljivo je da najviše vrednuje njegovu patriotsku poeziju i umeće pravljenja dečijih pesama (taj aspekt Zmajevog stvaralaštva otkriva Ljubomir Nedić, „izvesno ne da ga umanju nego da ga s jedne nepoznate strane prvi objasni” (Dučić 1982: 341)). Zmaja vidi kao jednu istorijsku i književnu neophodnost sa kojom srpski modernisti različitih shvatanja, po mnogo čemu, treba da uspostave kontinuitet razvoja. Dučiću je naročito važno da se očuva spona između dve generacije, pošto one koje su došle nakon njegove generacije nisu prihvatile ni formu, ni stih, kao ni pesnički izraz koji su oni negovali, ali su zato dobili zaveštanje u „čistoti jezika, kultu oblika, disciplini duha, finoći emocija, težnji ka univerzalnošću” (Dučić 1982: 342). Kroz povezivanje tradicije i novih pesnika Dučić vidi jedan viši kvalitet, budući da „pokazuje da postoji napredak: jer je napredak samo i jedino u kontinuitetu i postupnosti” (Dučić 1982: 343). Ovaj stav možemo iščitati i kao mogući Dučićev odgovor zašto pravi zaokret ka tradiciji i piše o pesnicima kod kojih je taj senzibilitet naglašen.

Na prvi pogled može se steći utisak da u esejima često *sklizne*, pa se u rasvetljavanju različitih pojava i ne bavi toliko književnom analizom, međutim govor o *sporednom* je jedino u cilju govora o pesništvu. Kada je na tlu književne analize, Dučić je gotovo besprekoran. Tako, u već spominjanom eseju o Mitroviću

zaključuje da je „rđava kompozicija jedna velika nesreća naše književnosti” (Dučić 1982: 33) koja „pati od neosećanja mere, pretrpanog praznoslovlja, od mlitavosti u pokretu, od nelogičnog u razvijanju događaja” (*ibid.*). Na više mesta će isticati zahtev za formalnim savršenstvom, za njega važnim merilom procenjivanja poezije „jer nema osećanja književnog bez osećanja forme; niti se može razmišljati bez smisla za proporcije” (Dučić 1982: 34). Teškoće pisanja nastaju od sprege *duha i forme, misli i reči*, a od prevage jednog ili drugog zavisi uspelost pesničke tvorevine. U Mitrovićevoj „Nenapisanoj pesmi” vidi jednu finu metaforu transcendentnog, težnju svakog pesnika ka neostvarljivom idealu jer „ubog je čovekov jezik da kaže sve neizrecive stvari čovekovog srca i duha” (Dučić 1982: 36).

Dučićevo esejističko umeće naročito je došlo do izražaja u eseju o Mileti Jakšiću. Na samo nekoliko stranica uspeo je da oslika pesničku sudbinu i delo, okolnosti u kojima je stvarao, kao i porazni uticaj kritike na pesničko formiranje. Posmatra ga kao „pesnika idile” (Dučić 1982: 186) koji je najbolji kada je neličan, u „slikama sa ulice i opisima iz prirode” (*ibid.*), a interesantan je stav „da je on prvi i jedini pesnik dekadent” (Dučić 1982: 187). Poznato je da se za umetnost moderne kaže da je dekadentna, puna mračnih, pesimističnih tonova, koje u našu poeziju potpuno ulaze sa *pesimizmom bolesnog čoveka*, „Posmrtnim počastima” Sime Pandurovića 1908. godine. Slične tonove Dučić prepoznaje u nekoliko pesama Milete Jakšića, koji je instinktivno osetio ovo osećanje „ne znajući za dekadentsku školu koja je onda cvetala u Parizu” (Dučić 1982: 188).

Dvojici svojih velikih prijatelja, Ivu Vojinoviću i Aleksi Šantiću, Dučić je posvetio zasebne eseje u kojima je iskazao veliko razumevanje vremena i podneblja u kojima su stvarali. Esej o Ivu Vojinoviću je najmanje na tragu književnog; mnogo više se govori o političkim prilikama, o propasti Dubrovnika, slici društvene sredine u njegovim dramama, o njegovom porodičnom stablu, o fenomenu *dubrovačkog jezika* koji najbolje svedoči o zatvorenosti grada za spoljašnje uticaje, o „černom kultu prošlosti, koji je dignut do života; i obožavanja tradicije, koja je stavljena iznad progressa” (Dučić 1982: 120). Podsticajno je za razmatranje viđenje Dubrovnika u ovom eseju sa onim u „Dubrovačkim poemama” u okviru ciklusa „Carski soneti”. Pa ipak, pojedini stavovi o prirodi poezije čine se značajnim budući da se mogu iščitati kao specifična implicitna poetika Dučićevog pesništva. Primerice, stavovi da „pesma mora biti savršena pošto inače nije nikakva. A pesma je savršena kada je pre svega sublimna” (*ibid.*) ili pak „velika poezija, to su pesme sa najvećim motivima ljudske sudbine a pisane najvišim ljudskim izražavanjem” (Dučić 1982: 121), odgovaraju zahtevima na koje je hteo da odgovori svojom poezijom. Poznato je da je stilsku veštinu usavršio mnogo više no ostali pesnici njegove generacije i strpljivo je sprovodio u poeziji, a tematika njegovih pesama uvek je imala naglašeno simboličko značenje. Sa stanovištem: „najlepša je pesma baš ona koja izgleda da je pisana samo za jedno ljudsko biće, za najsavršenijeg čitaoca” (*ibid.*) izrečenim u ovom eseju složile bi se i mnoge savremene teorije recepcije.

Često se u govoru o srpskoj modernosti ističe da je Mostar u jednom trenutku bio njen centar, da je prednjačio u odnosu na Beograd, a pesničko ime koje se uvek vezuje za ovaj grad po pravilu je ime Dučićevog sabrata, Alekse Šantića, koga ovaj vidi kao „zatočnika jednog grada i predela” (Dučić 1982: 162). Stranice posvećene Šantiću plene interesantnošću i lepotom kazivanja o njihovim zajedničkim danima i radu na časopisu „Zora”, o Šantićevom privatnom životu i ugledu koji

je uživao, pa liče na specifičnu malu monografiju. Međutim, Dučić ne beži ni od govora posvećenom Šantićevom pesništvu, čiji osnovni nedostatak vidi u statičnosti i jednoličnosti, a „trebao je da bude u stalnom razvijanju i neprestanom usijanju” (*ibid.*). Najveću vrednost potvrđuje patriotskoj poeziji koja otkriva „misiju reči i vlasti stiha” (Dučić 1982: 172) uslovljenu mostarskim pokretom, koji je imao jako naglašen revolucionarno-oslobodilački elemenat. Ta i takva patriotska pesma najbliža je Zmajevoj, koji je za Šantića „bio odista njegovim idealom celog života” (Dučić 1982: 174). Izgleda da Dučić uviđa da preterano insistiranje na larpurlartizmu može poništiti mnoge pesničke autoritete, pa bežeći od krajnosti pokušava da opravda pesnike patriotske poezije: „patriotska poezija ima svoje doba kada se piše i kad se čita... svaka poezija odgovara svom vremenu, i što pesnik u svom vremenu ne može stajati odeljen od opšteg duhovnog i duševnog stanja... nije ni danas prošlo vreme patriotske poezije, ma šta se o tome mislilo. Ono će proći samo ako nestane u čoveku jedno njegovo krupno osećanje, osećanje tla i ognjišta, a pošto je ovo osećanje urođeno, ono ne može prestati” (Dučić 1982: 177). Premda opravdava patriotsku poeziju, oštro napada pisanje angažovanih političkih pesama koje „izgube od svojih odlika već odmah kad prođe doba i kad prođu ljudi na koje su se te pesme odnosile” (*ibid.*). Pravi razliku između rodoljubive i socijalne poezije; ljubav prema domovini vidi kao univerzalnu ljudsku kategoriju, dostojnu temu za lirsku pesmu. Šantićevu ljubavnu poeziju nije mnogo cenio jer ljubav vidi kao „jedno čisto porodično osećanje” (Dučić 1982: 180), a ženu „većma kao njen brat, nego kao njen ljubavnik” (*ibid.*), a koja se nadovezuje, ali i završava Zmajevu tradiciju, tj. dominaciju ljubavne lirike. Pored već navedenog, esej se čini značajnim i stoga što Dučić ističe zahtev za unutrašnjim pristupom proučavanja književnog dela: „možda ćemo najbolje razumeti jedno umetničko delo ako ne budemo ništa znali prethodno o prisnom životu samog umetnika... Legenda uvek istrči ispred pisca i ispred njegovog dela. Ja sam zbog toga mnogo puta čitao najpre neko delo, a tek posle njega predgovor ili biografiju. I verujem da nisam grešio” (Dučić 1982: 168).

NA TRAGU POEZIJE PARNASOVACA I SIMBOLISTA

Dučićev kritičarski rad uvek ima utemeljenja u njegovoj poeziji; reklo bi se da Dučić kritičar uvek oslikava Dučića pesnika, kako se formirao i menjao kao pesnik, tako je i kao kritičar menjao stavove u tom pravcu. Međutim, svoje rane stavove o Vojislavu Iliću izrečene u „Spomeniku Vojislavu” 1902. godine u časopisu „Delo”, u kome je video najznačajniju pesničku pojavu u novijoj književnosti, kasnije nije menjao. Pišući o drugim pesnicima, često je iznosio stavove o Vojislavu Iliću, koji nisu odstupali mnogo od onih već ranije izrečenih. Dučić spominje Vojislava u oceni speva Radovana Košutića kao „nežnog i genijalnog... tiha i osetljiva... na koga sve lično i snažno utiče i koji se podaje svakom utisku” (Dučić 1982: 201), gde ga vidi u romantičarskom konceptu pesnika, a ne kao „prvog apostola lijepe religije forme” (Dučić 1982: 239) kako će ga kasnije nazvati. Važno je napomenuti da je presudan uticaj na Dučićevo pesničko formiranje bilo školovanje u Francuskoj 1899–1906, stoga se i ova promena ugla posmatranja Ilića može time i opravdati. „Vojislav je bio jedna sjajna tranzicija između romantične generacije pre njega i ove koja je zatim

nastupila u naše vreme” (Dučić 1982: 34), tvrdi u eseju o Mitroviću. Oslanjajući se na ruske uticaje, Ilić je u našu poeziju uveo parnasovske tendencije, najviše time što je slavio princip *lepote* i strogo poštovao kult forme. U tome što Ilić nije bio „narodni pesnik” (Dučić 1982: 239) i što „je pevao sve drukčije pa i sve drugo nego naši dotadanji pesnici” (*ibid.*), Dučić je video samo jedan kvalitet više. Naročito se divio novom odnosu prema formi koju je doneo Ilić jer „tu je njegova ideja, i njegov osećaj, i njegova živa imaginacija” (Dučić 1982: 241), te je prihvatio dominaciju forme, koju je slavio u odnosu na sadržinu: „forma u pjesmi može da često zamjeni sve drugo, a sadržina često može da bude sve drugo samo ne poezija. Sve je do toga kako se reče” (Dučić 1982: 242). Dok se potpuno prihvatanje poetike parnasovaca očitava kroz stav preuzet od Lekonta de Lila: „ali jedno ništa kad se lijepo kaže, onda to postaje jedno Lijepo” (*ibid.*). Pesnik u Dučiću je dobro osetio da je Ilić promenio odnos prema Vukovom jezičkom nasleđu, „on je pokazao bolje nego iko koliko je u stanju naš lijepi srpski jezik, i koliko ima elastičnosti, plastike, muzike i boje u našim riječima” (Dučić 1982: 243), a od mlađih pesnika (među kojima je i on) tražio je dalji napredak, razvitak „da u danas savršenu Formu unesu misaonost i osećajnost moderene poezije” (*ibid.*) (čitaj simbolizma), a ne da ostanu na pukom podražavanju Iličevog manira. Već tada se zalagao za evropeizaciju naše književnosti⁶, budući da je slutio da se samo na taj način naša nacionalna književnost može ako ne paralelno, onda gotovo u isto vreme razvijati sa vodećim evropskim književnostima. Upravo će književnost 20. veka stremiti istom, manje ili više dosledno.

Interesantno je to da je Dučić mnogo pre ondašnjih književnih istoričara i kritičara nova stremljenja nazvao pravim imenom i pokušao da ih definiše. Često je govorio o poeziji parnasa, simbolista i dekadentata; pokušavao da uspostavi razvojni hod ili da odredi bitne razlike između ovih pokreta. Gotovo da tačniji stav ne može da pruži ni naučni govor od njegove konstatacije da je lirska poezija „sa parnasizmom dobila ljepotu slike, tako je sa dekadentima dobila ljepotu muzike i slobode osećanja, a sa simbolistima dobila je svoju filozofiju *simbola*, čistu filozofiju pesništva” (Dučić 1982: 317) ili pak „paransovačka poezija je istakla svoj zakonik o impersonalnoj lepoti, i bila je reakcija na romantičarsku sentimentalnost i kult sebe. Romantizam, to je strast; parnasizam to je neosetljivost” (Dučić 1982: 65). U viđenju simbolizma kao „jedne grane ove velike škole misli i forme, koja sve produbljuje” (Dučić 1982: 66) već tada uočava da su parnasovstvo i simbolizam samo pravci unutar *modernog osećanja* toga vremena.

Ovladanost pesničkom analizom najbolje potvrđuje esej o hrvatskom pesniku Vladimiru Vidriću, koga je video kao doslednog parnasovskom maniru, budući da u poeziji „nema nijednog ličnog motiva” (Dučić 1982: 59), a slikarski talenat je glavni Vidrićev kvalitet. Ponovo je isticao značaj forme, a sa sigurnošću se može tvrditi da ju je dosledno negovao u svom pesništvu i njenu vrednost je uvek naglašavao. On je znao da loša forma može da pokvari i najbolju umetničku zamisao, a dobra može da načini vredno delo i bez zamisli, stoga njegove pesme pošto su jednom dobile *savršen* oblik takav će i zadržati. Imajući to u vidu razumljivo je njegovo stanovište „sve što jedan nov pisac može uneti u stari svet literature, to je novi senzibilitet ili bar nova forma” (Dučić 1982: 69).

Sve veću okupiranost simbolizmom možemo uočiti u isto vreme kad i u poeziji, i u novinskim člancima o tadašnjem slavnom francuskom pesniku Sili Pridomu. Čini se da je Dučić pokušavao da istakne nedostatke poezije parnasovaca

(čiji je jedan od glavnih predstavnika bio Pridom) i da ukaže na potrebu produbljanja osećanja. U Pridomu je video dva pesnika; „jedan je odista ukočen u svojoj hladnoći, daleko od svega ličnog” (Dučić 1982: 202), a drugi je onaj koji će se pamtili „pesnik srca” (*ibid.*). Njegovu liriku upravo i ceni u onim aspektima u kojima pokušava da poveže filozofiju i poeziju, jer će i sam insistirati na sprezi filozofije i lirike, koju vidi kao „najviši stepen metafizike, i poslednji rezultat sposobnosti ljudskog izraza... najsloženiju tvorevinu ljudskog uma” (Dučić 1982: 203), gde je već na tragu visokog simbolizma.

Dučićevo stanovište o stihu srpske moderne vidimo u intervjuu o Rakiću datom Vasi Miliću 1938. godine. I on je isticao dominaciju francuskog stiha u svom pesništvu kao i Rakić u intervjuu sa Borom Ćosićem u Ženevi. Dok su u Rakićevoj poeziji jedanaesterac i dvanaesterac jedini stihovni oblici, kod Dučića se u poznoj fazi javljaju kraći stihovi, ali obojica su dosledno negovali vezani stih. U tome je Dučić video njihovu anahronost, „nismo išli za vremenom” (Dučić 1982: 263), jer kada je u francuskom simbolizmu cvetao slobodan stih oni su pisali u „najstrože vezanim strofama i odmerenim stihovima” (Dučić 1982: 264), tako da oni zadržavaju parnasovski kult forme, a od simbolizma preuzimaju senzibilitet. Tvrdio je da njegova poezija „nije mogla biti rečena bez tog tako ozbiljnog i ponosnog ritma” (Dučić 1982: 265), ali se isto može reći i za njegovo pesništvo iz parnasosimbolističkog perioda. Vezanog stiha se nije odrekao, bio je oštar protivnik *vers libre*, koji je najviše dominirao u periodu avangardne stilske formacije.

OSVRT NA AVANGARDU

Dučić je nastavio da stvara i objavljuje poeziju i sa dolaskom posleratne generacije književnika, koja je pokušala da razori sve što je iz moderne proizašlo. Kako je njegova poezija bila sâm vrh srpske moderne, avangardisti su se naročito obrušili na nju. Vinaver je parodirao njegove pesme u „Pantologiji novije srpske pelengirike” iz 1920, a na mnogim javnim tribinama i raspravama bio je glavna meta napada. On nikada nije ulazio u polemike sa njima, ali je dosledno odricao vrednost njihovom stvaralaštvu. Koliko je idejnog nerazumevanja bilo među njima, vidimo u Dučićevoj oceni tog vremena:

kod nas je, na žalost, takva stvar da su čitaoci kulturniji od pisaca. Pisci lumpuju po kafanama i obaraju stare veličine jednom očajnom nekulturom, koju spasava jedina mangupska drskost. Često uzvikuju da smo mi sve dali i da zato ne treba da pišemo više. Njihovi napadi nas ne diraju. Bar mene. Ja neću da ih udostojim ma čega što bi ličilo na odgovor. Još nešto: razumem što mlađi napadaju starije, jer stvaraju sebi mesto, ali što se mlađi među sobom krve, to ne razumem. (Dučić 1982: 358)

Naročito je ostao dosledan u odbrani vezanog stiha i pokušao da slobodnom stihu odrekne ikakvu vrednost. Zamerao mu je odsustvo melodičnosti i ritma „jer slobodan stih se teže pamti i u njemu se teže primećuje individualnost. U slobodnom versu svi pesnici postaju slični. Rima je imperativ prirode i života” (Dučić 1982: 357); „slobodne stihove niko ne uči naizust. A pesma koja ne živi na ustima ljudskim,

ona ne živi nikakvim životom, i ona, ako ništa drugo, ostaje samo na hartiji” (Dučić 1982: 267). Stilsko savršenstvo, za koje se Dučić dosledno zalagao kako kroz poeziju, tako i u esejima, bilo je u neprestanoj koliziji sa gubitkom vere u jezik koja je bila jako naglašena u periodu avangarde. On je dobro osetio da oni pokušavaju da razore književni medij – jezik, a naročito sintaksu u kojoj on vidi „geometriju misli” (Dučić 1982: 97) i koja zahteva izvesnu strogoću, red misli. U eseju o Borisavu Stankoviću uzgredno je spomenuo jednog od ključnih pesnika avangarde, Momčila Nastasijevića, kao „primer koliko se čovek, koji nije srpske rase nego cincarske, rve sa našom srpskom sintaksom, i pravi zloupotrebe od njenih neobilaznih i strogih zakona” (*ibid.*) i dodaje „ima i još puno njih koji su u njegovoj istoj jezičkoj bedi” (Dučić 1982: 99). Ne samo da mu je smetala jezička aljkavost, već im je zamerao što pevaju o stvarima koje nisu proživeli (shvaćeno više u misaonoj sferi, a ne toliko u doživljajnoj), „da nemaju nerava, života, seksa” (Dučić 1982: 357), da stvaraju poeziju koja odražava „samovolju pesnika u pogledu rime i ritma, zatim ideje i osećanja, slike i impresije, znači predmeta” (Pavić 1962). Njegov stav je u potpunom negiranju, on u umetnosti avangarde ne vidi trajne vrednosti: „ne verujem da će od mnogih pesnika iz perioda buke i šuma išta ostati za potomstvo. Čak ni ono što su lošeg rekli o piscima ranijeg datuma” (Dučić 1982: 35). Ipak pozicija nemog posmatrača, kakvu je Dučić zauzeo u periodu avangarde, nije mogla da mu obezbedi potpun uvid u njihova nastojanja, stoga je on držao da je taj period najneplodniji od kada postoji naša lirika, ne shvatajući da se u posleratnom periodu o pesništvu ne može na isti način govoriti.

U promišljanju o karakteru avangardne umetnosti tačno je uočio njen razorni karakter i odsustvo oslonca:

današnja posleratna umetnost bi trebalo da bude nešto treće, pa da bude shvaćena, što znači voljena. Možda ona luta zato što je svet ostao bez svoje osnovne ideje o životu, bez centralne ideje filozofske i moralne, rasejan, razoren, anarhičan, zaraćen, i možda na ivici propasti. Današnja umetnost očevidno stoji na bespuću jednog čovečanstva koje je izgubilo svu snagu da u nešto veruje onako kako je pre verovalo u Boga. (Dučić 2000: 279)

Čini se da se snaga u verovanje neće povratiti ni u narednim decenijama, bar ne na način na koji on implicira.

Iako uzgredan i nesistematičan, Dučićev stav prema avangardnom pesništvu pokazuje izvesnu doslednost verovanja u savršen umetnički izraz, u *Lepotu* kao samu sebi dovoljnu, kao i njegovu nepromenljivu veru u umetnost, koju uslovno možemo označiti kao klasičnu, formalnu, potom i ubeđenje u stilsko i jezičko savršenstvo koje književna tvorevina treba da ostvari. Kako to obično biva, negirajući stavovi se potvrđuju, a potvrđujući ih samo ih uobličavamo/zaokružujemo. Tome u prilog, kako smo pokušali da pokažemo, ide i Dučićovo viđenje pesništva.

1 Više o Dučićevim počecima Milošević, M. 1993. *Rani Dučić*, Novi Sad/Podgorica: Svetovi/Oktoih.

2 O značaju i dominaciji ovih stihova vidi svedočanstvo Milana Rakića u Čosić, B. 1931. *Deset pisaca deset razgovora*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

3 Po mnogima, Dučićeva patriotska poezija je i najslabija – bilo da je reč o oceni ciklusa *Moja otadžbina* ili o pesmama iz knjige *Manje poznati Dučić*, priređivač Petrov, A. 2002. Beograd: Signature.

- 4 Više o Dučićevom angažmanu u ovom časopisu: Tutnjević, S. 1997. *Dučić u časopisu Zora. Časopis kao književni oblik*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- 5 Ostalo je svedočanstvo generalnog konzula u Čikagu da je neposredno pred smrt Dučić spremio zbirku za štampanje, tako da se ona ne objavljuje iz zaostavštine: „Iz razgovora, koji sam s njim imao na nekoliko dana pre padanja u krevet, zaključujem da je bio sredio materijal za jednu zbirku, u kojoj je bio izneo glavne naše ličnosti iz književnosti, diplomatije i politike, sa kojima je dolazio u bliži kontakt od Aneksije – pa na ovamo. Ova bi zbirka nosila naslov *Moji saputnici*” (Popović 1982:204).
- 6 Krajnje je duhovita, čini se, Dučićeva opaska izrečena u eseju o Miloradu Mitroviću: „Evropa – mislili su naši preci – to je jedna provalija u koju se preko Savskog mosta prelazi kod Zemuna, i koja ide zatim od Zemuna dalje do kraja sveta, sve dublja i mračnija” (Dučić 1982:34).

LITERATURA

- Dučić, J. 2000. *Blago cara Radovana*. Trebinje: New Public.
- Dučić, J. 1982. *Književne impresije*. Beograd: Slovo ljubve.
- Kajoa, R. 1982. *Estetički rečnik*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Kočić, P. 1967. *Dokumentarna građa*. Sarajevo: Svjetlost.
- Krnjević, H. 1969. Dučićevi eseji. *Izraz XIII*, 7.
- Lazarević, B. 1924. Almanah za 1910. *Impresije iz književnosti*. Beograd: Geca Kon.
- Matoš, A. G. 1965. *Eseji*. Beograd: Nolit.
- Milićević, Ž. 1965. Jovan Dučić i njegovi saputnici. *Prilozi za književnost, jezik i folklor* 31, 3-4.
- Mirković, N. 1983. Jovan Dučić. *Međuratni kritičari* knj. XX. Beograd/Novi Sad: Institut za književnost i umetnost/Matica srpska.
- Pavić, M. 1962. *Dučić o pesništvu između dva rata*. Beograd: Politika, nedelja 15. jul 1962, br. 17518.
- Pavlović, M. 1964. Jovan Dučić danas. *Delo X*, 8-9.
- Popović, B. 1964. *Ogledi o književnosti*. Beograd: Rad.
- Popović, R. 1982. *Istina o Dučiću*. Beograd: Književne novine.
- Protić, P. 1979. Pisci kao kritičari pre Prvog svetskog rata. *Srpska književna kritika*. Beograd/Novi Sad: Institut za književnost i umetnost/Matica srpska.
- Skerlić, J. 1901. Jovan Dučić. Pjesme. *Letopis Matice srpske*, 210.
- Tešić, G. 1996. Avangardisti protiv Dučića. U *Jovan Dučić, povodom pedesetogodišnjice smrti*. Beograd: Zbornik SANU, Naučni skupovi, knj. LXXXV ili Odeljenje jezika i književnosti, knj. XII, 59-70.

SUMMARY

JOVAN DUCIC – THE POET ABOUT THE POETRY

The text looks at the standpoints of Jovan Ducic, one of the most important poets of Serbian literature. His views on the poetry and poets of his time are expressed in a collection of essays, entitled *My Companions*. The opinions on poetry and poets are analysed in relation to Ducic's poetic development. He bases his own views on *l'art pour l'art* ideas, belief in the perfect artistic expression, the Beauty sufficient for itself.

KLJUČNE REČI: Dučić, esej, pesništvo, pesnici, parnasovstvo, simbolizam, avangarda.